

STEPHEN MORGAN

Nyugtalanító távlat

Newman válasza Wiseman tanulmányára

Stephen Morgan 45 éves, az angliai Portsmouth egyházmegye gazdasági igazgatója, állandó diakónus. Az oxfordi egyetemen írja doktori disszertációját Newmanról. Tanulmányát lapunknak készítette.

¹J. H. Newman et al.
(eds.): *Tracts for the Times*, in 5 vols.,
London, 1841.

Wiseman a Traktátusok alapelvei ellen

²Newman: *Apologia Pro Vita Sua*. London, 1902,
93. (Magyarul: *Apologia
pro vita sua*.
Budapest, 2001.)

³Nicholas Wiseman:
Tracts for the Times.
Dublin Review, (DR)
vol. IV. and vol. VII.

⁴Vö. Newman:
Apologia, 116ff.

⁵*Tracts IV, XV, XIX, XXIV
and LXXIV*.

⁶Maguk ezek a kifejezések nem szerepelnek a Nikaiai Krédónak abban a változatában, amelyet a traktáriánusok a *Book of Common Prayer*ből leginkább ismertek.

Az 1839-es év elején az Oxford-mozgalom a tetőpontján állt. *Idő-szerű Traktátusok*¹ című alkalmi kiadványai jelentős sikert értek el, és a mozgalom vezetői, Edward Pusey, John Keble és John Henry Newman óriási tekintélynek örvendtek angol egyházi körökben. Huszonöt évvel később Newman a következőket írta önmagáról, de az Oxford-mozgalomra is érvényesen: „1839 tavaszán helyeztem az Anglikán Egyházban a lehető legjobb volt. Ellentmondásos státuszomban rendíthetetlen önbizalommal, nagy és egyre növekvő sikerrel terjesztettem álláspontomat.”² Newman számára ez a vihart megelőző csend pillanata volt.

1838 áprilisában és októberében, valamint 1839 augusztusában a negyedévenként megjelenő katolikus folyóirat, a *Dublin Review* Nicholas Wiseman három részes cikkét közölte a *Traktátusokról*. A cikk célja, hogy alapjaiban rendítse meg azokat az elveket, melyekre az Oxford-mozgalom épült.³ Wiseman arra törekedett, hogy bemutassa, illuzórikus a traktáriánusoknak, köztük Puseynak, Keble-nek és Newmannek azon állítása, hogy az anglikán egyház az egyetemes egyház törvényes ága, élvezi jogait, hatalmát és kiváltságait, és az apostoli folytonosság révén teljes jogú szentségi és doktrinális főhatalmazással rendelkezik. Amikor 1839 szeptemberében megmutatták Newmannek a cikket, az igen mélyen érintette, amint ezt az e korból származó leveleiben, majd későbbi visszaemlékezésében is rögzíti.⁴ Hogy egyetlen apologetikus vitairat ilyen drámai erővel hatott Newmanre, különösnek tűnik, és magyarázatra szorul.

A cikk tökéletes példája annak, amit Wiseman a *Dublin Review* révén meg akart valósítani: egy katolikus szerző komoly tanulmány tárgyává teszi nem-katolikusok gondolatait, a köztük folyó diskurzust: ez esetben a *Traktátusok* teológiáját. A *Traktátusok* témái ebben a diskurzusban fordulópontot jelentettek; olyan témák szerepeltek, mint a katolikus egyház, az Eucharisztia, a szentek. Ezek a témakörök valójában sosem tűntek el teljesen az anglikán gondolkodásból, de a *Traktátusok* szerzői újra kiemelkedő figyelmet fordítottak rájuk.

A traktáriánusok számára a központi kérdést az apostoli folytonosság jelentette. Nem kevesebb, mint öt cikk⁵ szól erről a kérdéstről, és további huszonkilenc cikk érvelésében kap döntő szerepet. Pusey, Keble, Newman és mások meggyőződése az volt, hogy az anglikán egyház a Nikaiai Krédóban⁶ megvallott Egy, Szent, Egyetemes és Apostoli Egyház része, elsősorban azért, mert püspökein keresztül töretlenül érvényesül az apostoli szukcesszió. Érvelésük szerint ez az apostoli folytonosság megkülönbözteti az európai reformáció

⁷William Palmer (1803–1885) az oxfordi Worcester College tanára volt.

⁸Newman: *Lectures on the Prophetic Office of the Church viewed relatively to Romanism and Popular Protestantism*, published as *The Via Media of the Church of England* 2 vols., London, 1911.

⁹Elhangzott 1838-ban és *Lectures on Justification* címen jelent meg (London, 1908).

¹⁰DR, IV, 308.

Az ősegyház és a tekintély kérdései

¹¹DR, VII, 140.

¹²DR, VII, 141.

¹³DR, VII, 143.

Szent Ágoston és a donatisták vitájának példája

többi egyházától: az anglikán egyház része az egyetemes egyháznak, annak egyik ága. Ez az „ágazat-elmélet”, amelyet először William Palmer⁷ fogalmazott meg az Oxford-mozgalom keretében, azt állította, hogy az anglikán egyház, a római katolikus egyházzal és a keleti ortodox egyházakkal együtt az egy egyház három ágát képezi, mindhárom egyformán érvényes, egyformán letéteményese az apostolokra bízott hitnek. Némi nehézséget jelentett, hogy ellentétben a másik két ággal, az anglikán egyházban a 16. században reformáció zajlott le, de legalábbis Newman ezt feloldhatónak vélte az 1837-es *Előadások az Egyház Prófétai Hivataláról* című művében⁸ kidolgozott és a *Traktátusok*ban továbbfejlesztett ekkleziológia révén. Ez az általa megfogalmazott egyháztan, a *Via Media* azt mondja, hogy az anglikán egyház középutat foglal el, szemben egyrészt Róma romlottságával, másrészt Genf tévelygéseivel.

Az 1838–39-es *Dublin Review*-ban megjelent három cikkben Wiseman a *Traktátusok*at szemlézi. Nem egyszerűen irodalmi kritikáról van azonban szó, hanem az ott kifejtett teológia ellen intézett szisztematikus, koncentrált és nagy erejű támadásról. A 16. századtól kezdve a katolikus apologetika többnyire e század nyelvezetét és kategóriáit használta, de Wiseman ráeszmélt, ha célt akar érni, szükséges, hogy távolabbra menjen vissza. Az *Előadások a Megigazolásról*⁹ lényegében ugyanígy jár el: Newman itt kifejti nézeteit a hagyományos katolikus/protestáns különbségről a hit és a jöcsekedetek kérdésében. Érvelésében Wiseman is ezt a módszert alkalmazza. „Ősegyház és tekintély a kulcsszavak náluk”,¹⁰ jegyzi meg, és maga is ezeket használja eszközül.

Az első két cikkben Wiseman a tekintély kérdésére összpontosít, bizonyítani próbálva, hogy az anglikán egyház nem vallhatja magát az apostoli utódlás részesének.¹¹ Úgy véli, érvei kétség nélkül igazolják, hogy az anglikán egyház elszakadt a katolikus egyháztól. Wiseman a harmadik cikkben kívánja megadni a kegyelemdőfést a *Traktátusok* egyháztanának, annak megmutatásával, hogy az anglikán egyház nemcsak az egyházszakadás állapotában van, hanem ez a szakadás „az ősegyház hitelvei szerint” egyúttal „a bűn, a számkivettség, a megfosztottság állapota”.¹² Mint írja, célja e harmadik cikkben annak bizonyítása, hogy az ősatyák bölcsessége magát az ágazat elméletet is kizárja, módszere pedig, hogy a kérdést „az ősegyház tanításának fényében vizsgálja meg, és kizárólag az ősatyák által meghatározott és lefektetett szabályok szerint ítélje meg.”¹³

Példaként Szent Ágoston és a donatisták vitáját használja. Részletesen ismerteti a vita egyháztani vonatkozásait, de nem foglalkozik mélyebben a történelmi háttérrel és a dogmatikus eltérésekkel. Első pillantásra ez feledékenységnek vagy felületességnek tűnhet, valójában azonban a teológiai mag kibontásához használt módszertani eszköz. Wiseman érvelését szigorúan arra korlátozza, hogy az ősegyház tanításának alapján bizonyítsa: az anglikán egyház az egyházszakadás állapotában van; minden mást, akár dogmákra,

akár szentségtanra, akár egyháztörténetre vonatkozik, csak ezen felül említ. Ez a módszer lehetővé teszi, hogy Wiseman részletesen foglalkozzék azzal a kérdéssel, hogyan kezelték az egyházatyák a donatistákat, s aztán engedje, hogy a párhuzamok az anglikán egyházzal magukért beszéljenek. Az egyházatyák álláspontja, Wiseman szerint, „világos és egyértelmű”, és bizonyítja, hogy „a donatista egyház, bármilyen számosan voltak is püspökei és hívei, nem volt egységben a többi egyházakkal”. Wiseman idézi Optatust és Ágostonnak Parmenianus, Ptilianus és Cresconius ellen írt leveleit, melyek „kellőképpen bizonyítják, hogy a communióban lévő egyházaknak hűségesnek kell maradniuk mindazok kizárásában, akik elszakadtak tőlük”.¹⁴ Majd megjegyzi, a donatisták ugyanúgy a katolikus egyház állítólagos romlottságával igazolták elszakadásukat, mint az anglikánok. Kiemeli, hogy a *Prédikációk könyve* és John Jewel *Az anglikán egyház apológiája* szoros párhuzamot mutat a donatista érvekkel, és ehhez Ágoston hívja segítségül. Ágoston így ír: „Vagy olyan romlottá vált az egyház, amikor ti reformátorok fölléptek, hogy már megszűnt Isten egyházának lenni, vagy nem. Ha igen, akkor talán nem teljesedett be Krisztus ígérete, mikor azt mondta, hogy egyháza örökre fönnmarad? Ha nem, akkor vajon azok, akik elszakadtak tőle, honnét nyerték fölhatalmazásukat?”

¹⁴DR, VII, 148sk.

Úgy tűnik, Wiseman maradéktalanul elfogadja ezt az érvelést: „Ezek a részek nem szorulnak magyarázatra; minden átlagos értelemmel rendelkező olvasó beláthatja, hogyan ítelné meg ezen elvek alapján Ágoston az Anglikán Egyházat... Ezek az elvek, ha korunk vitájára alkalmazzuk, nagyban meghatározzák a Katolikus és az Anglikán Egyház helyzetét.”¹⁵

¹⁵DR, VII, 153.

A donatisták és az anglikánok megítélésének módszere

Szerinte ez akkor is érvényes, ha a tanok tekintetében nincsenek párhuzamok a donatisták és az anglikánok között, mert szükséges, hogy legyen olyan módszer, amellyel az ilyen különbségek, bármi- ben álljanak is, józanul megítélhetők. Az egyházatyák, Ágoston személyében, éppen ezt a módszert kínálják föl: „Qua propter securus iudicat orbis terrarum, bonos non esse qui se dividunt ab orbe terrarum in quaecumque parte orbis terrarum.”¹⁶ („Az egész világ biztos ítélete, hogy nem jók azok, akik a világ bármely részén a világ bármely részétől elszakítják magukat.” *A ford.*)

¹⁶DR, VII, 154.

Wiseman értekezésének hátralévő huszonöt oldala ennek az alapvető érveknek a következményeit tárgyalja, valamint választ ad a várható ellenvetésekre. Továbbra is az Atyák tekintélyére hivatkozik, amikor bemutatja, hogy „azonnal könnyen megállapítható, melyik az Egyetemes Egyház, és ki van a szakadás állapotában, annak eldöntésével, ki van communióban Róma püspökével, és ki nincs”.¹⁷ Wiseman ezen állítás bizonyítására Ágostonon kívül Ambrust, Jeromost, Aurelianust, Aranyszájú Szent Jánost, Nagy Szent Gergelyt, sőt a harmadik karthágói zsinatot idézi, amely előírta, hogy azokat a donatista püspököket, akik visszatértek az egy hitre, „ne quis Donatistarum cum honore suo recipiatur sed in numero

¹⁷DR, VII, 163.

¹⁸DR, VII, 175. laicorum.”¹⁸ („ne eredeti rangjukban, hanem a laikusok közé fogadják vissza.” *A ford.*)

Wiseman törekvése az volt, hogy az ősegyház hangján szóljon a traktáriánusok érvei ellen, és meg volt győződve vállalkozása sikeréről: „Az ősegyház hangja hangosan és érthetően szól minden olyan érveléssel szemben, amely az apostoli folytonosságra hivatkozik akkor, amikor egy egyház a szakadás állapotában van, azaz nincs communióban a többi egyházzal, és mindenekfölött Rómával. Olyan bűnben vétkezik, amelyet semmilyen körülmény nem igazolhat; úgy végzi funkcióit, hogy azok, még ha érvényesek is, nincsenek a lelkek hasznára; bárányszőrbe bújik farkasként és nem jó pásztorként; akiket csak laikusként fogadtak vissza az egyházba — ezeket a püspököket tekintették volna az ősegyházban az apostolok utódainak és képviselőinek?”¹⁹

¹⁹DR, VII, 175.

**„Az egész világ
biztos ítélete”**

Wiseman írására volt tanítványa, Rober Williams hívta föl Newman figyelmét. Egy oxfordi látogatás során mutatta meg neki a cikket. *Apológiájában* Newman úgy emlékszik vissza, hogy első olvasásra „nem tulajdonított neki túl nagy jelentőséget”, egészen addig, míg Williams figyelmébe nem ajánlotta „Szent Ágoston csodálatra méltó szavait... *Securus judicat orbis terrarum.*”²⁰ („Az egész világ biztos ítélete.” *A ford.*) Azt írja, a Williams által újra és újra elismélt szavak úgy hatottak rá, mint London visszatérésre szólító harangjai Dick Whittingtonra, vagy mint Ágostonra annak a gyerekek a szavai, aki egyre azt ismételte: „Tolle lege, tolle lege.” („Vedd és olvasd, vedd és olvasd.” *A ford.*) Newman följegyezte, hogy Ágoston szavai „olyan meggyőző erőt adtak az írásnak, amelyre először nem figyeltem föl. Szavai egyszerűbben döntöttek el az egyháztan kérdéseit, mint az antikvitás... itt maga az antikvitás döntött önmaga ellen... és a Via Media elméletét tökéletesen porrá zúzta.”

²⁰Newman: *Apologia*, 116f.

Newman reakciója

Newman 1839. szeptember 22-én Frederic Rogershez írt levelében a következőket mondja a cikkről: „Ez az első komoly csapás, amit a romanizmustól elszenvettem... komolyan azt gondolom, hogy ez a cikk minden szempontból rendkívül zavarba ejtő... eddig rejtett, zavarba ejtő távlatot nyitott meg.”²¹ Ezek a szavak feltűnően emlékeztetnek azokra, amelyeket Henry Wilberforce idéz egy 1869-es cikkében a *Dublin Review*-ban. Megírja, hogy 1839 októberében Newman megvallotta neki: „olyan távlat nyílt meg előttem, melynek nem látom a végét”.²² Wilberforce arra is emlékezett, hogy válaszoljon Wiseman cikkére: „Fontos, hogy megfelelő választ adjak, különben ezek a fiatal emberek itt körülöttem... végül mind átállnak Rómához.” Hasonló megjegyzéseket tesz egy S. F. Woodhoz 1839. szeptember 29-én keltezett levelében, ahol megemlíti azt a vágyát, hogy Keble-t rá tudja bírni a cikk megválaszolására, és hogy megismerje Pusey véleményét az ügyvel kapcsolatban.

Newman levelei, naplója és irodalmi működése azt bizonyítja, hogy az egyik fontos ok, amiért ilyen mély hatást tett rá a cikk, az

²¹Gerard Tracey (ed.): *The Letters and Diaries of John Henry Newman*, (LD), vol. vii, Oxford, 1995, 154f.

²²Henry Wilberforce: *Newman's Oxford Parochial Sermons*. *Dublin Review* (new series), vol. 12, April 1869, 327.

²²Pusey to Manning, 11th December, in Liddon, *LBV109*, 39; Pusey to Manning, 26th December 1839, in Liddon, *LBV109*, and Pusey to Manning, 4th February 1840, in Liddon, *LBV109*, 41.

²³*LD*, vii, 153.

²⁴S. S. Skinner: *Tractarians and the 'Condition of England': The Social and Political Thought of the Oxford Movement*. Oxford, 2004, 31.

²⁵Ian Ker: *John Newman: A Biography*. Oxford, 1988, 158f.

Newman az egyházatyákat tanulmányozza

²⁶Később *Tract LXXX* címen publikálták, in *Tracts*, vol. IV.

²⁷*LD*, vii, 102.

²⁸*LD*, vii, 104ff.

²⁹*LD*, vii, 106f.

³⁰*LD*, vii, 110f.

³¹Newman: *Apologia*, 114.

³²*LD*, vii, 105.

³³Newman: *Apologia*, 114.

volt, hogy ekkor már több mint egy éve tisztán teológiai kérdésekkel foglalkozott, míg a traktáriánusok többi vezetője egészen más-sal volt elfoglalva. Pusey az 1839-es évet megelőző négy esztendőben törekeny egészségű négy gyermekét és beteg feleségét ápolta, aki egyre súlyosbodó betegség után az év májusában halt meg. Pusey e korszakból származó levelei a bánat megrendítő dokumentumai, noha arra is szakít időt, hogy fölhívja a figyelmet Wiseman írására.²² A cikk Manningra is nagy hatással volt. Newmannek írva aggodalmasan jegyzi meg: „félíg örülök, hogy rátaláltam, és háromnegyed részt meg vagyok rémulve tőle”.²³ Keble e korból származó levelei a Hursley plébánia gondjaival vannak tele, és a leedszi Szent Megváltó templomra vonatkozó félresikerült tervekkel. Egyszer sem utal a Wiseman cikkekre, vagy annak Newmanre vagy bárki másra tett hatására. Wilbeforce-nak, Gladstone-nak és a többi oxfordinak a levelei is hasonló gyakorlati témákat tárgyalnak, míg Newman életének e korszaka mentes minden ilyen elfoglaltságtól.

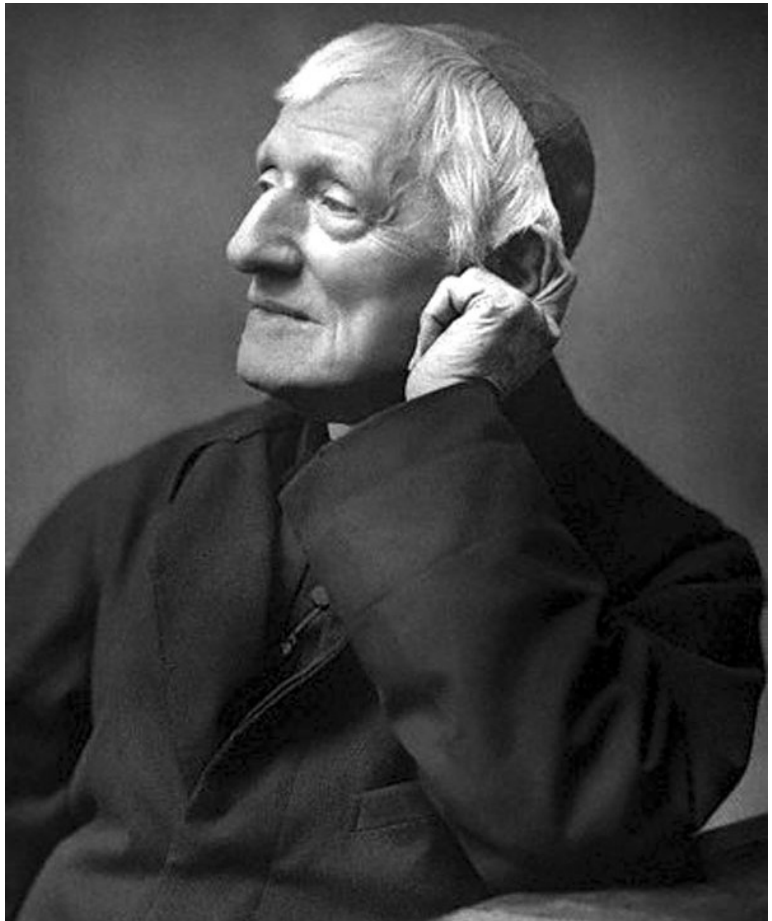
Newman 1838 februárjában lett a *British Critic* szerkesztője (ezt Skinner traktáriánus puccsal történő „hatalomátvételnek”²⁴ nevezi), és arra törekszik, hogy a kiadványt a traktáriánusok szócsövénévé tegye, aminek jó néhányan már egyébként is tartották.²⁵ A *Traktátusok* továbbra is megjelent, és Newman újabb előadássorozatot tartott az egyetemi diplomáért Adam de Brome kápolnájában.²⁶ Végre visszatérhetett az egyházatyák tanulmányozásához. Newman mindeddig meg volt győződve arról, hogy a *Via Media* elmélete, egyre jobban kiterjedő ágazat-elméletével együtt, tökéletesen megfelelő egyházi alapot biztosít az anglikán egyháznak. Azonban az a munka, amelyet 1839 nyarán kezdett újra, végzetesen aláásta ezt az álláspontot. Már 1828 óta az egyházatyák írásainak kronologikus rendben való tanulmányozásával foglalkozott, és három év szünet után 1839 nyarán tudta tovább folytatni ezt a vállalkozását. Az volt a szándéka, ahogy több levelezőtársának, Bowdennek,²⁷ Rogersnek,²⁸ Robert Wilberforce-nak²⁹ és Isaac Williamsnek³⁰ megírta, hogy átdolgozza a *Negyedik századi ariánusok* című művét. A monofizitákkal folytatott vita tanulmányozása közben azonban nyugtalanság vett erőt rajta: „augusztus végére komolyan megrémültem”.³¹ A Khalkédóni zsinat tanulmányozása közben fölfigyelt „a Pápa nagy hatalmára (amely majdnem akkora, mint amelyet korunkban tulajdonít magának)”³² de még inkább arra a párhuzamra, amelyet fölfedez egyrésről a szélsőséges monofiziták, a mérsékelt monofiziták és a katolikusok, másrésről pedig a protestánsok, anglikánok és a Rómával közösségben lévő egyházak álláspontja közt. Az *Apológiában* így írja le, milyen hatással volt rá ez a párhuzam: „Az ősegyház volt a mentsvárom, és íme itt, az ötödik század közepén, úgy láttam, rátaláltam a tizenhatodik és tizenkilencedik századi kereszténység tükörképére. Ebben a tükörben pillantottam meg magam, hogy monofizita vagyok. A *Via media* egyháza a keleti közösség helyzetében volt, Róma akkor is ott állt, ahol most; a protestánsok pedig Eutükhész követői.”³³

**Newman válasza
és további útja**

Newman valahogy magához tért abból a majdnem idegbénult állapotból, amelybe a cikk eredményeként került, és valamiféle választ is megfogalmazott a *British Critic* következő áprilisi számában. További hat esztendő telt el, mielőtt végleg elfogadta azt a gondolatot, amely először az 1839-es hosszú vakáció alatt érintette meg. Mindazonáltal, attól a pillanattól kezdve, hogy Ágostonnak a Williams által kitartóan ismételt szavai annyira lenyűgözték, Newman elindult a maga sajátos útján. Korábbi teológiai munkássága, egyéni életkörülményei és gondolkodásmódja egyaránt erre az útra predesztináltak: „a gyomorszorító aggodalom, a süllyedés érzése, az új távlat, egy kéznek az árnyéka, a szellem, a növekvő lelkesedés, a megnyíló egek csakúgy, mint a tükörben felismert monofizita arc, maguknak a szavaknak a varázshatalma kifejezik a Newmanben lejátszódó finom megmozdulást”.³⁴ Törvényszerű volt, hogy Nicholas Wiseman írása tartalmának, stílusának, valamint a megírás időpontjának köszönhetően így hasson Newmanre.

³⁴Sheridan Gilley:
Newman and his Age.
London, 1990, 190.

(Lukács Krisztina fordítása)

John Henry Newman
(1887)